

## NIEPODLEGŁOŚĆ I PAMIĘĆ

2025, nr 2 (90)

**Lech Marchlewski**

Muzeum Niepodległości w Warszawie

### **Debata historyczna „O Wolną i Niepodległą”**

Prezes Instytutu Pamięci Narodowej dr Karol Nawrocki oraz dyrektor Muzeum Niepodległości w Warszawie dr Tadeusz Skoczek zaprosili na drugą część debaty historycznej: „O Wolną i Niepodległą”, która odbyła się we wtorek 25 lutego o godz. 17.00 w Pałacu Przebendowskich/Radziwiłłów – głównej siedzibie Muzeum Niepodległości w Warszawie. Tematem spotkania były różne wizje odrodzonej II Rzeczypospolitej. O odmiennych koncepcjach dwóch ojców niepodległości – Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego – rozmawiali wybitni historycy: prof. dr hab. Janusz Odziemkowski i prof. dr hab. Jan Żaryn. Dyskusję poprowadził Jan Ruman, redaktor naczelny „Biuletynu Instytutu Pamięci Narodowej”. Debata była kontynuacją rozmowy, pod tym samym tytułem, która odbyła się 14 listopada 2024 roku. Wówczas, podczas niezwykle interesującej dyskusji, goście omówili odmienne wizje dróg do odzyskania niepodległości, prezentowane przez Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego w przeddzień i w trakcie I wojny światowej. Obok dwóch ww. historyków, drugiej debacie przysłuchiwali się także: Marzena Kruk – Dyrektor Archiwum IPN, Bartłomiej Klusek – Zastępca Dyrektora Muzeum Niepodległości ds. programowych oraz licznie zgromadzeni słuchacze, miłośnicy historii II Rzeczypospolitej.

Podczas drugiego spotkania obaj naukowcy skupili się na działaniach i postawach Piłsudskiego i Dmowskiego już po odzyskaniu niepodległości, a więc po 11 listopada 1918 roku. Rozpoczął profesor Janusz Odziemkowski, który omówił rolę i znaczenie w ówczesnej polityce Komitetu Narodowego Polskiego. Komitet był założoną w 1917 roku w Lozannie przez Romana Dmowskiego polską reprezentacją polityczną, działającą

do 1919 roku. Siedzibą KNP był Paryż, zaś celem głównym odbudowa państwa polskiego przy pomocy państw Ententy. KNP został uznany przez rządy USA, Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch za rząd polski na emigracji. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę stanowił tron delegacji polskiej na konferencję pokojową w Paryżu. Miał za zadanie kierowanie i reprezentowanie polityki polskiej wobec państw Ententy, kierowanie sprawami armii polskiej we Francji, opiekę nad Polakami przebywającymi na terenie państw Ententy. Zachodni politycy sądzili, że Narodowa Demokracja gdy obejmie władzę w Polsce, zaprowadzi dyktaturę. Obawiali się wysłania Błękitnej Armii Józefa Hallera do Polski, gdyż mogłaby ona poprzeć endecję. Mieli duży dystans do Dmowskiego. Wstrzymywali dostawy broni i amunicji do Polski, pierwsze transporty dotarły do kraju dopiero wraz z armią Hallera wiosną 1919 roku.

Prof. Jan Żaryn z kolei wskazał na rolę masonerii, która starała się skompromitować Romana Dmowskiego, podczas gdy ocena endecji była wg uczonego z gruntu fałszywa. Pierwszy rząd odrodzonej Polski pod wodzą Jędrzeja Moraczewskiego, pozostający pod wpływem Piłsudskiego, był próbą wprowadzenia dyktatury. W tym czasie Piłsudski podjął trzy ważne decyzje: po pierwsze – postawił na wojsko i na nim oparł swoją władzę, po drugie – 16 grudnia 1918 roku wysłał notę dyplomatyczną do rządów Stanów Zjednoczonych, Włoch, Francji, Wielkiej Brytanii, Japonii i Niemiec z informacją o powstaniu niepodległego państwa polskiego – pozytywnie odpowiedział tylko rząd niemiecki. Trzecią decyzją było wysłanie delegacji rządu Moraczewskiego do Paryża, zupełnie nieudane, ponieważ nikt jej nie przyjął.

J. Piłsudski początkowo postawił na złego konia – na lewicę. Pierwsze wybory w niepodległej Polsce, w styczniu 1919 roku wygrała zaś endecja, czyli prawica. Wtedy to Piłsudski zmienił front i „wysiadł z czerwonego tramwaju na przystanku Niepodległość”. Powołany został rząd z Ignacym Janem Paderewskim jako premierem.

Prof. Odziemkowski zauważył, że w czasie trwania konferencji pokojowej do Paryża przybywało wiele delegacji z Polski, reprezentujących różne środowiska polityczne, niektóre oczerniały nowe władze w Polsce. Wg profesora, wbrew powszechnej opinii, Piłsudski nie chciał być dyktatorem. Udzielił nawet wywiadu „Tygodnikowi Ilustrowanemu”, w którym mówił: „ja jestem nie dla lewo i nie dla prawo – ja jestem dla wszystkich Polaków”.

Obserwatorzy ówczesnej sceny politycznej uważali, że łączenie władzy wojskowej i cywilnej w jednym ręku – to dyktatura. Zdaniem profesora na takie trudne i niepewne czasy taki człowiek, który jednym rozkazem zmienia rzeczywistość – jest niezbędny i wręcz zbawienny. Mówiono o nim i uważano go za męża opatrznościowego.

Profesor Jan Żaryn uważał jednak, że Piłsudski często łamał uchwaloną 20 lutego 1919 roku tzw. Małą Konstytucję, która i tak powierzała mu dalsze sprawowanie urzędu Naczelnika Państwa, choć jednocześnie nieco ograniczała jego uprawnienia. Prowadzenie polityki wewnętrznej i zagranicznej nie było wtedy prostą sprawą. Roman Dmowski powtarzał często: „polityka to jest największa sztuka, nie jest ani łatwa, ani prosta”.

Konstytucja uchwalona 21 marca 1921 roku (tzw. marcowa) powierzała Naczelnikowi Józefowi Piłsudskiemu dalsze pełnienie obowiązków do chwili objęcia urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. 11 grudnia 1922 roku prezydentem został Gabriel Narutowicz. Józef Piłsudski złożył urząd Naczelnika Państwa na jego ręce w dniu 14 grudnia 1922 roku.

Dyskusja, jak poprzednio, była zażarta i żadna ze stron nie przeważała w tym sporze, ale też w wielu sprawach udało się uzgodnić wspólne stanowisko. Uczestnicy debaty mogli także zwiedzić wystawę „Droga i dziedzictwo. Dzieje rodziny Moszoro / Camino y Legado. Historia de la Familia Moszoro”, o której opowiedziały kuratorki: dyrektor Archiwum IPN Marzena Kruk oraz Agnieszka Sodel.

**Lech Marchlewski**

## Лех Мархлевський

### Історичні дебати «За вільну та незалежну»

Голова Інституту національної пам'яті (ІНП), Кароль Навроцький, та директор Музею незалежності у Варшаві, Тадеуш Скочек, запросили на другу частину історичних дебатів: «За вільну та незалежну», яка відбулася у вівторок, 25 лютого, о 17:00 у Палаці Пшембеновських/Радзивіллів – головному корпусі Музею Незалежності у Варшаві. Темою зустрічі стали різні бачення довоєнної Польщі, яка виборола свою незалежність після тривалого поневолення. Про різні концепції двох батьків незалежності, Юзефа Пілсудського та Романа Дмовського, дискутували видатні історики: проф. Януш Одземковський та проф. Ян Жарин. Модерував дискусію Ян Руман, головний редактор часопису «*Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*». Захід став продовженням дебатів під тією ж назвою, які відбулися 14 листопада 2024 року. Тоді учасники вели надзвичайно цікаву розмову про альтернативні шляхи до незалежності, запропоновані Пілсудським і Дмовським напередодні та під час Першої світової війни. Окрім згаданих істориків, у другій дискусії взяли участь також: Маржена Крук – директор Архіву Інституту національної пам'яті (ІНП), Бартломей Клусек – заступник директора Музею незалежності з програмних питань та численні слухачі, шанувальники історії довоєнної Польщі.

Під час цієї зустрічі науковці зосередили увагу на поглядах і діях Пілсудського та Дмовського після здобуття незалежності, тобто після 11 листопада 1918 року. Професор Януш Одземковський відкрив дискусію, зосередившись на ролі Польського національного комітету (КНП) у політичному житті того часу. Цей комітет, заснований у Лозанні у 1917 році з ініціативи Романа Дмовського, діяв до 1919 року як політичне представництво польських інтересів за кордоном. Штаб-квартира КНП містилася в Парижі, а головною метою було відновлення польської держави за підтримки країн Антанти. Комітет був визнаний урядами США, Франції, Великої Британії та Італії як офіційний екзильний польський уряд. Після відновлення Поль-

щею незалежності Роман Дмовський став ключовим членом польської делегації на Паризькій мирній конференції. Йому було доручено представляти польську позицію перед урядами країн Антанти, координувати справи польської армії у Франції, а також спостерігати за долею поляків, які проживали на території цих країн. Проте серед західних політичних кіл існували побоювання, що у разі приходу націонал-демократів до влади в Польщі буде встановлено авторитарний режим. Зокрема, остерігалися, що «Блакитна армія» генерала Юзефа Галлера, сформована у Франції, може підтримати табір націонал-демократії. Західні політики ставилися до Дмовського вкрай насторожено. Антанта призупинила постачання зброї та боєприпасів до Польщі і лише навесні 1919 року перші вантажі потрапили до країни разом із прибуттям армії Галлера.

Професор Ян Жарин, у свою чергу, звернув увагу на роль масонських кіл, які, за його словами, прагнули дискредитувати Романа Дмовського. Він також наголосив, що поширене уявлення про націонал-демократів було вкрай викривленим. Перший уряд відродженої Польщі, очолюваний Єнджеєм Морачевським, діяв під суттєвим впливом Юзефа Пілсудського, фактично являв собою спробу установити форму диктатури. У цей час Пілсудський прийняв три важливі рішення: по-перше, він зробив ставку на армію як головну опору своєї влади; по-друге, 16 грудня 1918 року направив дипломатичну ноту урядам США, Італії, Франції, Великої Британії, Японії та Німеччини, в якій офіційно повідомив про створення незалежної Польської держави – єдиною державою, яка визнала це повідомлення, була Німеччина. Третім рішенням було відрядити делегацію уряду Морачевського до Парижа, що виявилось повною поразкою, адже ніхто не погодилася її прийняти..

Ю. Пілсудський спочатку обрав «не ту конячку», зробивши ставку на ліве крило. На перших парламентських виборах у січні 1919 року перемогу здобули праві сили. Тоді Пілсудський переглянув свою політичну позицію та, як зазначалося жартوما, «вийшов із червоного трамвая на зупинці «Незалежність»». У результаті було сформовано уряд на чолі з прем'єр-міністром Ігнацієм Яном Падеревським.

Професор Одземковський звернув увагу на той факт, що під час Паризької конференції до столиці Франції прибула велика кількість

польських делегацій, які представляли різні політичні течії – частина з них навіть дискредитувала нову польську владу, Учений підкреслив, що всупереч поширеній думці, Пілсудський не прагнув стати диктатором. У своєму інтерв'ю для часопису «Tygodnik Pustrowany», він зазначив: «Я не за лівих і не за правих – я за всіх поляків».

Спострігачі політичної сцени того часу вважали, що поєднання військової та цивільної влади в одних руках фактично означає встановлення диктатури. Водночас, на думку науковця, у такі складні та непередбачувані часи особа, здатна оперативно ухвалювати рішення й змінювати реальність однією командою, була необхідною — навіть рятівною. Пілсудського сприймали як передбачливого лідера, здатного вести країну в момент національного зламу.

Разом із тим, професор Ян Жарин звернув увагу на неодноразові порушення Юзефом Пілсудським положень так званої Малої конституції, прийнятої 20 лютого 1919 року. Хоча цей документ і покладав на нього функції Провідника держави, він дещо обмежував обсяг його повноважень. Ведення внутрішньої та зовнішньої політики було тоді надзвичайно складною справою. Роман Дмовський часто говорив: «Політика – це найбільше з мистецтв. Вона не є ні легкою, ні простою».

За конституцією, ухваленою 21 березня 1921 року (так звану «Березневою конституцією»), за Пілсудським залишалася посада Провідника держави до обрання першого президента Республіки Польща. 11 грудня 1922 року президентом став Габріель Нарutowич. Юзеф Пілсудський офіційно передав йому свої повноваження 14 грудня 1922 року.

Дискусія, як і раніше, була запеклою, жодна зі сторін не здобула остаточної перемоги в історичних дебатах. Утім, за багатьма ключовими питаннями вдалося досягти згоди. На завершення дебатів учасники мали змогу ознайомитися з виставкою «Droga i dziedzictwo Dzieje rodziny Moszoro / Camino y Legado. Historia de la Familia Moszoro» (укр. «Дорога і спадщина. Історія родини Мосоро»), про яку розповіли її кураторки, Маржена Крук, директорка Архіву ІНП, та Агнешка Содель.

**Лех Мархлевський**